

KÜLFÖLDI LEVELEZÉS.

I.

PÁRISI LEVÉL.

PÁRIS, 1887. január.

(A francia reformált egyház missioi munkái.)

Szerkesztő ur!

Ugy látszik önök nagy érdeklődéssel viseltetnek mindaz iránt, a mi a francia reformált egyház életét és eléhaladását illeti. Különösen a szabadelvű protestantismus figyelmet keltő és rokonszenves önök előtt. S bizonyára érdekes lesz önökre nézve: ismerni azokat az eszközöket, melyekkel a francia reformált egyház az ő befolyásának kifelé való terjesztésére, vagy pedig benn való megerősítésére törekedik. Megkísértem néhány lapon azokat ismertetni, missioi működésünkről fogalmat adni.

Mindenekelőtt jeleznem kell, hogy az 1872-iki zsinat s főleg 1880 óta a franciaországi protestánsok az addig közösen folytatott missioi munkákra nézve is kétfelé szakadtak s most mind a két párt külön cselekszik, s a maga felelősségére. A francia reformált egyház mindkét pártjának most külön missioi vannak s közös hely nélkül. Először nézzük az együttesen folytatott missiot, melynek történelme elég messze fel nyulik a multba; azután azokat a missioi társulatokat, melyek a szakadás után jöttek létre.

Éppen negyven esztendeje annak, hogy néhány nemesszivű és buzgó protestáns, kik a francia protestantismus általános érdekeinek megbeszélésére jöttek össze, egy munkát látott maga előtt, a melyet meg kell kísérten: a vallásos életnek fejlesztését magának az egyháznak kebelében és a protestantismus terjesztését az egyházon kívül. Ekkor alapított a „Société centrale protestante d' évangélization“, melynek célja az alapszabály eme szavaiban világosan meg van jelölve: „a franciaországi protestáns egyház kebelében a vallásos élet fejlesztésére, az egyházmegyékben a szétszórtak egyesítésére munkálni és katolikusokat evangelizálni.“ A társulat első fellépésétől kezdve ez igazán hasznos és jó munká-

ban a protestánsok mind egyesültek. A társulatnak épp annyi missionárius volt, a mennyinek csak fentartását forrásai megbirhaták. Ezeknek kötelességük volt körüljárni a megyékben, a katolikusok közt szétszórtan élő protestánsokat felkeresni és öszszehozni s nekik isteni tiszteletet tartani; a katolikusokat ez isteni tiszteletre meghívni és velük a protestantismust megismertetni. Gyakran megtörtént, hogy oly megyékben is találtak született protestánsokra, a hol nem is gyanították, hogy léteznek. Közülök sokan vagy összeházasodás útján, vagy közönyösségből, vagy pedig mert nem voltak többé viszonyban hitrokonaikkal, katolikusokká lettek. A társulat missionáriusai aztán az illető megyébe tették át lakásukat, hol a hiveket csoportosították, akár születés szerint voltak azok protestánsok, akár áttérés következtében. Midőn számuk a törvénynek megfelelő számot elérte, az államtól központi lelkészi állomás felállítását kérték, s így oly helyeken hangzott fel a protestantismus, hol azt addig mondhatni nem is hallották. Ezen a módon a társulatnak 43 lelkészi állomást sikerült béállítani. A missionárius lelkészek, kik a szétszórt protestánsok megtartásának és a terjeszkedésnek eme munkáját végezték, nagyobb részint ugynevezett evangelisták, azaz olyan emberek voltak és azok ma is, kik theológiát nem tanultak, nem volt rendes minősütségük, de jó akaratjuknál, készségüknél és lelkesütségüknél fogva méltóknak találtattak e missio teljesítésére. Az igaz, sokszor sajnosan kellett tapasztalni, hogy eljárásukban nem mutattak annyi meggondoltságot, mint a mily nagy volt a buzgalmuk; tapintatlanságot árultak el nem egyszer, s főleg a katolikusok közt való terjeszkedés munkájában. Mindazonáltal egészben véve sok jót tettek. Már maga az a tény, hogy 43 lelkészi állomás szerveztetett oly vidékeken, hol a protestáns vallást kevésbé ismerték, mutatja, hogy az ő munkájuk nem volt gyümölcstelen. Ez tehát a protestánsok közös működésének kiindulása — a reformált egyház befolyásának és körének kiterjesztésére. A reformáltak már említettem, mind egyetértettek abban, hogy e társulatot működésében támogatassák. De a mint a theologiai vitatkozások élesebbekké váltak és határozott vonásokban kezdett kitünni az orthodoxok és liberálisok közti különbség, a központi társulat az ő szigoru dogmatismusát kezdette hangsúlyozni, minek következtében aztán a liberálisok egy része a társulattól nyiltan elszakadt. 1860-ban a liberálisok mind elhagyták a társulatot s azóta csak az orthodoxok a fentartói. A társulat működését mégis nem kisebb mértékben folytatta tovább s jelenlegi bevételei és költségei igen magasak. Háromszáz állo-

mása van, melyeken mindenütféle prédikátorokat tart fenn, tehát némely megyére egynél több is esik. Szép szám, de nem mondhatnám, hogy az állomások helyének megválasztásában mindig helyes ítélettel jártak el. A szabadelvűek sokáig azt az édes reményt táplálták, hogy a közeledés köztük és az orthodoxok közt lehetséges lesz, és nem kezdettek semmi missioi vállalatot. Nem akarták, hogy az orthodoxok azt vehessék szemökre, hogy ők külön egyesületet alkotnak, a közös egyházon kívül. Hagyták, hogy az orthodoxok cselekedjenek a régi társulatokkal. Régi társulatokat mondok, mert tényleg a Központi Társulatot egy más hasonló egyesület követte ¹⁾ de a mely nem mutatott fel annyi eredményt, mint a központi társulat.

Végre a szabadelvűek látva, hogy a közeledés mind nehezebbé lesz s az 1872-iki zsinat annak végkép megásta a sírját, maguk is Nîmes székhelylyel egy társulatot alapítottak: La Mission interieure Protestante. E társulat aztán nagy kiterjedésű munkásságot fejtett ki: nemcsak a vallásos élet és buzgóság élénkítését tartotta szem előtt, hanem új alapokon vasárnapi és csütörtöki iskolákat szervezett, a papságok és iskolák számára könyvtárakat állított, számos vallásos iratot adott közre és terjesztett az egyházakban, s megindította: A keresztény élet (La vie chrétienne) és A protestáns tűzhely (Le Foyer Protestant) című lapokat. E társulat ma széleskörű és nagy befolyást gyakorol a francia protestáns egyházakra. Ettől indult ki a Vincent Samuel iskolájának is eszméje (Pécole Samuel Vincent), melynek célja tehetséges növendékeket nevelni a papi pályára. Ez iskolának, mely csak három éve, hogy fennáll, már is számos növendéke van. A szabadelvű protestantismus a közel jövőben értelmes és hivatott papokat fog belőle nyerhetni. A társulat sokféle munkái által okozott költségek fedezésére egyik kitünőnek bizonyult mód: a gyűjtő-könyvi aláírás. E könyvek a lelkeseknek és oly hűveknek osztatnak ki, kik azokat készséggel fogadják és a gyűjtésből kötelességet csinálnak. A gyűjtésnek e neme könnyű, mert havonként csak 5 centimnek aláírása kívántatik, de e kicsiny összegnek végetlen számu sokszorossága nagy összegeket adhat ki. Bár ez az intézmény egésze ujkéletű, mégis már több ezer frankot hozott be. Az így gyűjtött alap egy része azoknak a lelkeseknek fizetésére fordittatik, kik a szabadelvű egy-

¹⁾ A franciaországi evangelicus társulat, (La Société évangélique de France), mely különösen egyik confessiohoz sem köti magát, s melynek tagjai különböző protestáns felekezetekhez tartoznak.

házakban, Franciaország egyik végétől a másikig vallási conferentiákat tartanak a végből, hogy a szabadelvűek eszméit és munkáit tiszta, érthető módon ismertessék és a szabadelvű egyházakat mind erősebb kötelékbe fűzzék egymással össze. Ily conferentiáknak tartása már egészen szokottá vált a liberális egyházakban, úgy hogy a szabadelvű protestánsok minden évben várva-várják a lelkészeket, kiknek előre megállapított tárgyakról kell beszélniök. Ezeknek az úgy szólva világi predicatióknak már is látható eredményei vannak. A közönség is nagy számmal jelenik meg, mikor valamelyik conferencier beszél, bármelyik szabadelvű gyülekezet templomában. Valószínű, hogyha az orthodox lelkészek egy ilyen szabadelvű conferencier-nek átengednék szószerűket, az igaz hívők is elég nagy számmal sereglenének az ő hallgatására. De szószerűk kicserélésről még nem lehet beszélni, mert tényleg a szabadelvűek többször felajánlották az övéket azzal a feltétellel, hogy aztán az orthodoxok is adják át az ő szószerűkeiket, de az orthodoxok mindig megtagadták.

Bármiként áll a dolog, a mit én itt mondani akartam, az az, hogy a szabadelvűek missziói munkássága a protestáns hitközségekben a vallásos életet felébresztette. Az már magában sok, hogy az egyházban a hitbuzgóság tüze újra fellángol. De ez még nem elég. A világosságot az egyházon kívül is terjeszteni kell. Kétségtelenül az első feladat megtartani a meglévőt és javítani, de szükséges kifelé terjeszkedni is. S a szabadelvűek úgy gondolkoztak, hogy a beltevékenység mellett rájuk nézve elodázhatlan kötelesség a katolikus világra is hatni.

De a kérdés itt nem volt oly egyszerű, mint első tekintetre látszott. A jelen pillanatban úgy látszik, hogy a katolikusok vallásos lelkiismerete, legalább Franciaországban, igen meggyengült.

A nagy többségre nézve a vallás csak üres szó, ha nem ellenség; sokan nyíltan annak is mondják. Durva materialismus uralkodik a legtöbbször. Világos, hogy mind e rossz gyümölcsöket, melyeket szemeink előtt látunk, a katolikus rendszer termette. Az, hogy többet ne mondjunk, annyira lealacsonyította az ember személyiségét, az egyéni lelkiismeretet, hogy végre csömört keltett és fellázította az emberi természetet. Sajnos, hogy e miatt maga a vallás szenved. Mindazonáltal a lelkiismeret még megmaradt és sokaknál még beszél, és némelykor maradandóbb dolog után vágyik, mint az anyag s vigasztalóbb után, mint a semmi. A protestantismusnak feladata van azoknál, kik a katholicismustól megcsömöröltek, de mégis vágyanak valami után, a mit éreznek, de kifejezni, meghatározni nem

tudnak. De hogyan, mi módon kell ezekhez közeledni? Itt valóban nagy tapintatra van szükség, hogyha nem akarja helyrehozhatatlan vereségnek tenni ki magát. A nimes-i belmissio és a párisi szabad-elvü Comité, nekem úgy tetszik, megtalálták a módját a munkának, a melyet tenniök kell, és biztos kézzel fogtak hozzá.

A protestánsok számára szánt conferentiák mellett más conferentiákat is rendeznek és más emberek által, kiválólaga a katolikusok számára. Ezek egészen más természetű, másnemű conferentiák. Ezekben a vallásnak dogmatikai oldala egészen mellőzve van. Mindenekelőtt ethikai oldalról tárgyalják azt. Az egyéni lelkiismeret becses voltát emelik ki, annak aspiratióiról és itéletbeli jogáról beszélnek, az mutatják meg, hogy az embernek joga van az ismeretlen Istent keresni, a ki után vágyódik, hogy az ember független a papsággal és minden tekintély-hittel szemben stb. Ez eszméket azonnal fölfogják látva a nagy különbséget, mely azokat a római valástól elválasztja. E conferentiák rendezésére külön bizottság választott és külön szónokok jelöltettek ki. És hogy a dolgot üstökén ragadják meg, a bizottság azt határozta, hogy a conferentiákat a munkás osztály nagy központi helyein, első sorban Lyonban és St. Etienneben indítsák bé. A conferentiák rendkívül nagy számú hallgatóságot vonzottak, és rendezavarás még sem fordult elé; ellenkezőleg, a legkitartóbb figyelmet és legméltóbb magaviseletet tanusította a hallgatóság. És mi még többet ér: a szónokokat meghívták, hogy ujabban is menjenek el conferentiákat tartani. Tényleg azok meg is jelentek többször, és a munkás osztály, mindig oly nagy számmal omlott a conferentiákra, mint először és mindig újabb meghívásokkal tüntette ki a szónokokat. Ez világos bizonyíték arra, hogy a protestantismus tud befolyást gyakorolni saját körén kívül is; s így a vallásos conferentiák más nagyobb központokban is rendszeresítve lettek.

S hogyha azt kérdezik: hogy hozott-e már ez a propaganda sok hivet a protestáns egyháznak? — erre egyszerűen azt felelhetem: tudom, hogy hozott, de nem hiszem, hogy sokat hozott volna. De egyébiránt mi az, a mi ebben a dologban fontos? Nem kell aratni akarni, mielőtt nem vetettünk és az aratni való gabona meg nem érik. A fő dolog az, hogy a protestáns eszmék áthassák a tömeget és készítsék elő, habár lassan, de biztosan a magok utját; a fő dolog az, hogy a szülők, ha ők maguk nem is térnek át személyesen, ne neveltessék többé gyermekeiket katolikus papokkal, és erre gyakran is fordul elé eset. Ebben van a jövő. A szabadelvü protes-

társok jól fogták fel a dolgot. Propagandájok is nagyon különbözik az orthodoxokétól, főleg e két pontban: A dogma nem lényeges alap; és nem keres közeli és azonnali eredményeket.

Még meg kell említenem egy más egyesületét is a francia reformált egyháznak. Ugyanis az orthodoxok a szabadelvűek társulataival szemben egy más társulatot alapítottak: La mission intérieure évangélique, a melynek semmi köze sincs a központi evangélikus társulattal, melyről fennebb szólottam. E belmissiói evangélicus társulatot az 1870-iki francia-porosz háború után az orthodox protestantismus különféle töredékei: reformátusok, lutheranusok és conservatív szabadelvűek alakították. Mindezek a kevésbé összeillő elemek 1886-ig elég jól is megfértek egymással, de ekkor egyenetlenség tört ki közöttük. 1886-ban meg nemcsak meghasonlás, hanem szakadás állott be soraikban, s jelenleg a társulat, úgy látszik, a feloszlás szélén áll. Hogyha nem semmisül meg teljesen, bizonyosan más alapokon fogják újra szervezni és két különböző társulatra osztani, mert a kibékülés csaknem lehetetlen; némelyek azt akarják hogy a társulat független legyen és tagjai, mint a multban, minden felekezeti protestansok; mások meg azt, hogy mindenek felett református-protestans legyen és a zsinatnak alá vetve. Bármiként dőljön el a sorsa, a vallásos élet ébrentartására akart hatni s főleg az egyházon belől. És erre a célra voltak is vándor papjai, kik alkalmoszerűleg, de csak kivételesen egy pár helyt tartottak isteniszteletet. Nem hiszem, hogy működésük azt az eredményt meghozza, a melyet várt, mert úgy tetszik, sok buzgósággal, de belátás nélkül jártak el.

A lutheránus egyháznak is van missio-társulata: La Mission intérieure, mely korábban keletkezett, mint bármelyik, melyekről fennebb beszéltem. De tevékenysége csak a lutheranus confessiora szorítkozik, úgy hogy ha felemlítem, ez csupán azért van, hogy ne hagyjak ki egy missiói társulatot se, mely Franciaországban a protestans eszmék terjesztésén munkál, bárminő módon is. S nem hagyhatom említés nélkül a Marseille városában levő egyesületet sem: La Mission populaire évangélique de Marseille, mely egészen helyi, de a mely azért nem kevésbé hasznos és gyümölcsöző munkát végez. Kettős célja van e társulatnak: felkeresni azokat a nem ismert protestansokat, kik e nagy városban, egy kosmopolita népség közepett élnek, és megnyérni e népségből a komoly gondolkozásu lelkeket, kik csak az alkalomra várnak, hogy érdeklődésüket a szellemi és erkölcsi dolgok iránt kimutassák. A missio

felhívásai meghallgatásra találtak. Az elvetett mag jó földbe csett, megfogant és kezdi teremni gyümölcsseit.

Végül még csak egy társulatot említék meg, mert a helyi érdeklődő intézményeket mind nem is ismertethetem, mivel azok önöket kevésbé érdekelhetnék. Annak a társulatnak, melylyel ismertetésemet végzeni akarom, egészen különös, sajátos jellege van. Az a római egyházból jött papok munkája. (L'oeuvre des prêtres sortés de l'Eglise romaine.) Első tekintetre nem látszik, hogy evangelizáló társulat lenne. Mégis, hogyha az ember közéről nézi, úgy találja, hogy a szó szoros értelmében az. Azok a papok, kik a római egyházat bármely okból, — bizonyára becsületes okból — elhagyták, már e tény által még nem csatlakoztak a protestantismushoz. Annyi bizonyos, hogy ők magokat nagyon kényes, nehéz és sokszor szerencsétlen helyzetben érzik. Franciaországban egy pap, ki magától a barát-csuhát eldobta, rossz az egész világ szemelőtt; és a legtöbb esetben nyomorba jut. E kellemetlen állapot orvoslására alakult az a társulat, melyről beszélek. Az a római egyházból kilépett papoknak nemcsak anyagi szükségével gondol, hanem szellemi érdekeivel is. A legtöbb azok közül, a kiket gondjaiba vett, nemcsak hogy elfogadta a protestantismust, melyet ismerni tanult, hanem a theologiai facultáson diplomát is szerzett, és papok lettek a reformált egyházban. Ez évben is három ilyen hallgató van a montauban-i theologiai facultáson. Tehát e társulat is a missiói társulatok osztályába tartozik.

S ide sorozhatom még a vallásos és erkölesi iratokat terjesztő egyleteket is, milyenek: a Párisi vallásos füzeteket kiadó társulat, (La Société des traités religieux de Paris) és a Toulouse-i vallásos könyveket kiadó társulat, (La Société des livres religieux de Toulouse), melyek kizárólag erre a célra alakítottak. De ezeknek iránya rossz volt kezdettől fogva; rosszul fogták fel feladatukat. Azok a tekintélyes összegek, melyeket elköltöttek és költenek ma is minden évben, csak középszerű eredményt hoztak, ha nem teljesen semmit. Az általuk terjesztett kiadványok annyira retrograd szellemben voltak irva, hogy csak kevésé gondolkozó emberek lelkéhez is nem találhatták meg az utat.

E rövidre fogott s bizonyára nem teljes szemle is, — elégséges arra, hogy tiszta fogalmat adjon a franciaországi reformált egyház missiói munkásságáról, szünet nélküli tevékenysége kettős nyilvánulásáról. E munkássága által termékenyíti és gazdagítja földjét, midőn hivei vallásos életét bensőbbé teszi; növeli annak terjedelmét,

midőn a protestans eszméknek a katolikusok közt hódít köve-
tőket. S mindenekfelett eszközözi azt, hogy a protestantismus szel-
leme a katolikus tömeget áthassa, mint jó kovász, mely mindig
megerjeszti a tésztát, abban a kebelben, melybe letétetett.

CHARRUAUD D.

II.

ANGOLORSZÁGI LEVÉL.*)

Belfast, 1887. jan. 22.

(Visszaemlékezés Magyarországra. Az angol püspöki egyház állami voltának kér-
dése. Az unitáriusok viszonya más egyházakhoz. Irlandi egyházi viszonyok.)

Szerkesztő úr!

Ez alkalommal csak rövid levelet írok mintegy bevezetésként azok-
nak a rendes tudósításoknak, melyeket a mi egyházi dolgainkról lesz
szerencsém küldeni. S mindenek előtt engedje meg, hogy kifejezzem,
hogy minő készséggel és őszinte örömmel ragadom meg a szerkesztőség
szívessége által nyújtott alkalmat, hogy levelezői viszonyba lépjek tisz-
telt és szeretett magyar barátainkkal.

Az önök szép hazájába a Dávid Ferencz emlékünnepele tá-
rúszakor, 1879-ben tett látogatásom emlékei frissen élnek lelkemben.
Az az ismeret, melyet akkor az önök nemes egyházának történel-
méről és intézményeiről nyertem, és a személyes ismeretség, melyet
annak lelkes zászlóvivői közül egy néhánynyal volt szerencsém kötni,
új és maradandó benyomásokkal gazdagították lelkemet a mi elve-
ink életrealóságáról és expansiv erejéről. Enyedinek, Szentábra-
háminak, Székely Sándornak, Jakab Eleknek, Orbán Baláznak és
más theologiai és történelmi íróknak munkái, jelentékeny helyet fog-
lálnak el könyvtáramban, és gyakran fordulnak meg kezemen. Folyó-
iratuk olvasóihoz tehát, mint kedves barátokhoz, mint a hit és a
szabadság barátaihoz írok. A tenger és föld távolságon keresztül a
testvéri szeretet jobbját nyújtom feléjük és üdvözlöm őket.

*) Folyóiratunk Angliából is eredeti rendes tudósításokat fog hozni. Gordon
Sándor, belfasti lelkész, tisztelt barátunk, kire 1879-iki látogatásából közölünk
sokan emlékeznek, mint e leveléből látható, szives lesz az angolországi egyházi
viszonyokról és mozgalmakról a Ker. Magvető számára rendszeresen írni. Olvasó-
ink bizonyára örömmel veendik t. barátunk tudósításait, ki a legjelesebb angol
unitárius papok egyike, a Socinok és Servéth kitűnő életirója; az egyházi viszony-
okat jól ismeri és irántunk rokonszónvesen, melegen érez. Mi szerencsénknek
tartjuk, hogy folyóiratunkat ily jeles egyházi író fogja Angliából tudósítani.

Szerk.